

Притула Олександр Леонтійович

Запорізький національний університет (м. Запоріжжя, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-8800-8207>

e-mail: prityla1970@ukr.net

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Резюме

Проаналізовано змістове наповнення та процесуальний характер реалізації громадянського виховання. Виявлено необхідність спрямування процесу громадянського виховання на результат – об'єкт виховання має набути громадянських якостей та цінностей, які він здатен реалізовувати у соціальному житті. З'ясовано, що процес громадянського виховання може ефективно здійснюватись як у межах навчальних закладів, трудових колективів, так і через залучення об'єктів виховання до різноманітних суспільно-значущих програм національного та регіонального характеру.

Продемонстровано співвідносність понять «лицарське виховання», «національно-патріотичне виховання», «національне виховання». Узагальнено, що традиції лицарського виховання найбільш активно мають відтворюватись у дошкільних, шкільних закладах освіти та ВНЗ, базуючись на традиціях національно-визвольної боротьби українського народу у різні періоди історії. Відзначено роль позааудиторних форм патріотичного виховання. Виявлено проблему виховання патріотизму у дорослого населення, оскільки на сформований світогляд дорослої людини складно впливати.

З'ясовано, що до процесу виховання захисника Вітчизни необхідно підходити комплексно з урахуванням існуючих у державі інституційних та неінституційних механізмів, методів та форм роботи з молоддю.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянська компетентність, процес виховання, національне виховання, захисник Вітчизни.

Вступ

Реалізуючи гуманітарні стандарти громадянського виховання відображені в українській культурі, ми маємо зосередити увагу на дієвих методах й технологіях їх популяризації, збереження та розвитку у сучасних умовах. У зв'язку з цим, актуалізується проблема процесуального характеру громадянського виховання.

Для ефективної організації громадянського виховання важливими є не тільки змістовна наповненість певних програм та планів, але й способи й алгоритми їх донесення до об'єктів виховної діяльності. Вочевидь, раціонально організований процес громадянського виховання має забезпечити відповідний результат—високий рівень розвитку громадянської культури у суспільстві, активну життєву позицію особистості, демократичні традиції взаємодії влади та інститутів громадянського суспільства тощо.

Мета статті—охарактеризувати процес реалізації громадянського виховання особистості.

Методи дослідження

Методологічною основою є системний і комплексний підходи, на базі яких досліджено і узагальнено змістовні компоненти громадянського виховання, а також обґрунтовано принципи світоглядного плюралізму, об'єктивності дослідження і взаємозв'язку теорії з практикою. Застосування даних підходів дозволило дослідити вплив громадянського виховання на становлення свідомого громадянина, захисника Вітчизни. Методи антропологічної редукції та антропологічної інтерпретації дозволили виявити і обґрунтувати світоглядний аспект процесу формування українського громадянина. Структурно-функціональний метод забезпечив аналіз структурних компонентів громадянського виховання.

Результати дослідження

Аналізуючи процесуальні особливості громадянського виховання студентів, В. Бутенко доводить, що його мета для студентської спільноти та викладачів має бути пов'язана з популяризацією сутності моральних та духовних цінностей, усвідомлення їх значення для життєдіяльності сучасної людини у практичній площині. Разом з тим, «вирішення цих питань здійснюється у такий спосіб, щоб пропоновані студентам знання, уміння і навички громадянського змісту були глибоко сприйняті ними, знайшли відповідне розуміння, отримали особистісне прийняття та закріплення на рівні почуттів, знань, мотивів, ціннісних орієнтацій, понять, поглядів, переконань. За таких умов відбувається важливий і відповідальний процес привласнення особистістю духовних цінностей, переведення їх з площини соціальних та культурних надбань у площину особистісного досвіду студента» [1, с. 21].

Безсумнівно, стратегічно необхідно, щоб процес громадянського виховання не був організований формально та спрямовувався на результат: об'єкт виховання набув певних громадянських якостей та цінностей, які він здатен реалізовувати у соціальному житті.

У свою чергу Л. Хомич, акцентує увагу на необхідності дотримання принципу системності під час організації процесу громадянського виховання. Найогодумку, важливе підтримання базових оснoв громадянського виховання, мета якого—розвинути у молоді низку громадянських характеристик, посилити важливість розуміння приналежності до духовно-культурного життя країни, розвинути перманентну потребу й здатність відстоювати та захищати її інтереси, втілювати свій індивідуальний потенціал для зміцнення блага своєї держави. Це означає, що «необхідно виховати людину з певним типом соціально зумовленої поведінки, яка характеризується набором прав і обов'язків, поважає і дотримується норм і правил співжиття, прийнятих у даному суспільстві, традицій своїх співвітчизників» [2, с. 355].

Також, для реалізації процесуальних аспектів громадянського виховання дієвим є й аксіологічний підхід, який передбачає поетапне впровадження низки соціально-значущих цінностей у освітнє (виховне) середовище.

У цьому сенсі науковці зауважують: «Через усвідомлення громадянських цінностей та місця і ролі кожної особистості в суспільстві, громадянське самовизначення особистості розглядають виховний процес представники аксіологічного підходу (Б. Братусь, Б. Гершунський, Л. Коган, Д. Узнадзе та ін.). Науковці пропонують орієнтувати педагогічний процес на певний ідеальний образ, еталон. Йдеться як про загальнолюдські, так і про конкретні (національні, сімейні, колективні, професійні) цінності. Аксіологічний підхід бере до уваги як процесуальну, так і змістову складові. Процесуальна складова послідовно представлена категоріями з практики виховання: від виникнення потреби, інтересу, через мотивацію до досягнення мети. Формування та розвиток особистості громадянина проходить шлях від зародження ідеального образу до наближення до цього образу на практиці» [3, с. 361].

Відповідно, організовуючи громадянське виховання, ми маємо послуговуватись різноманітними технологіями, методами та методика в залежності від вікових, психоемоційних, інтелектуальних та інших характеристик об'єктів виховної діяльності.

Вітчизняні дослідники А. Грiтчина, Т. Алексеєнко, Л. Карпушевська, О. Роговець, спираючись на значний емпіричний матеріал, констатують, що основними формами роботи з виховання громадянських якостей підлітків, які довели свою результативність, були:

«– фронтальна – взаємодія педагога з усім класом: подання загальної інформації, постановка однакових для всіх завдань, опрацювання учнями однієї проблеми;

– групова (робота в малих групах), яка забезпечує створення під час виховних заходів мікроклімату, базованого на принципах співпраці й демократизму, сприяє розвитку в учнів критичного мислення та вміння самостійно оволодівати новими знаннями;

– індивідуальна – забезпечує створення сприятливих умов для індивідуалізації та диференціації виховних зусиль, надання педагогічної підтримки дітям, які її потребують, насамперед тим, котрі важко залучаються до міжособистісної взаємодії і спільної діяльності тощо» [4, с. 108-109].

Також, суттєве значення у процесі здійснення громадянського виховання у закладах освіти відіграє викладання предмету «Громадянська освіта». Українські науковці зазначають, що процесуально-організаційні складові викладання громадянського виховання старшокласникам репрезентовані метою вивчення цієї дисципліни й досягаються шляхом вирішення загальних програмних завдань освітньої діяльності. Сміслова складова такої методики вбирає в себе низку форм, засобів і педагогічних прийомів викладання громадянського виховання для старшокласників. У свою чергу, результативна складова методичного забезпечення громадянського виховання для старшокласників містить розлогий опис результату, що очікується від реалізації цієї методики на основі відповідних критеріїв і показників громадянської культури певних категорій учнів.

Вищеозначена методика містить у собі такі напрямки реалізації: виховний – громадянське виховання на основі системи мотивації, його втіленню допомагає використання тренінгів на уроках з громадянської освіти; моделювання атмосфери успіху, раціонального доведення, прикладу, стимулювання, здорової конкуренції; діагностичний – громадянське виховання за діяльнісними та результативними критеріями, для втілення даного напряму використовується система тестів, спеціальних анкет, фронтального опитування, співбесід, комплексного оцінювання, експертного оцінювання. Загалом, громадянське виховання старшокласників під час вивчення дисципліни «Громадянська освіта» було підпорядковано наступним цілям: «формування свідомого ставлення до засвоєння практичної складової частини курсу громадянської освіти; усвідомлення особливої важливості громадянської освіти у дорослому житті; засвоєння оновленого змісту навчальної програми з громадянської освіти відповідно до сучасних викликів і загроз; засвоєння форм і способів застосування громадянських навичок; формування уміння самореалізації та самовдосконалення щодо громадянської вихованості у майбутній діяльності; розвиток прагнення до самовдосконалення у царині громадянської вихованості» [5, с. 322-323].

На переконання фахівців-теоретиків та педагогів-практиків виховання громадянських якостей майбутньої особистості має починатись у дошкільному віці із застосуванням ігрових форм й методів, що відповідають особливостям даної вікової категорії.

Досліджуючи дану проблему, В. Маршицька, та С. Васильєва зауважують, що у контексті визначеної проблеми, спираючись на історичний підхід, необхідно звернути увагу на виховання у дошкільників громадянських якостей основою яких є почуття любові до Батьківщини, усвідомлене ставлення дітей до особистої самоідентифікації та приналежності до своєї Батьківщини, поважне ставлення до народу України, національних ідеалів та святинь. Здійснюючи порівняння програмного та методичного забезпечення етичного виховання дітей у незалежній Україні, можна стверджувати значущість звернення до національних традицій нашого народу та плекання на їх ґрунті громадянських якостей у дітей старшого дошкільного віку. Важливими є «введення до змісту дошкільного виховання підрозділів «Рідний край», «Початки народознавства» («Малютко», 1991), «Рідний край» та «Народознавство» («Малютко», 1999), «Це моя батьківщина, це моя Україна» («Дитина», 2003), «Мій рідний край», «Фольклорні символи» («Дитина», 2012), що сприяло утвердженню позицій національної спадщини щодо змісту та засобів формування патріотизму у старших дошкільників. Варто наголосити, що зміст розділу «Дитина у дошкільній програмі «Дитина» (2012) пронизаний особливостями національного побуту, свят, традицій та звичаїв, що впливають на формування базових якостей особистості старших дошкільників, які є невід'ємною складовою прояву та ідентифікації українського народу [6, с. 310].

Досліджуючи процесуальні та організаційні аспекти громадянського виховання, можна констатувати, що низка фахівців звертають увагу на значення позашкільних форм роботи за цим напрямком. Зокрема, цьому аспекту громадянського виховання присвячена наукова робота О. Єгорової «Громадянське виховання як спеціальний напрям позашкільної освіти», в якій опрацьовано закордонний досвід позашкільних програм з громадянського виховання. Дана дослідниця констатує, що у США громадянське виховання є спеціальним напрямом позашкільної освіти й питанням його реалізації приділяється особлива увага. Зокрема, оригінальною програмою громадянського виховання є набуття громадянських якостей через служіння, яка об'єднує процес навчання з участю вихованців у проектах запропонованих громадами та їхніми органами управління. У межах таких програм учні шкіл різного віку відпрацьовують до 50 годин протягом року у проектних заходах конкретної громади. Натомість, у штаті Меріленд кількість годин для такого відпрацювання становить 75 годин під час навчання у старших класах школи. К. Меґейрі, який працював вчителем англійської мови у старшій школі у Меріленді дослідив цю проблему у своїй праці «Історія навчання

через служіння і його вимоги в Меріленді» («History of the Service-Learning It Requirement in Maryland») та узагальнив стратегії запровадження технології навчання через служіння у повсякденну педагогічну діяльність. На його думку, до таких стратегій можна віднести такі: підготовка творчих робіт з обґрунтуванням необхідності реалізації певних проектів; створення науково-дослідницьких, історико-географічних, етнокультурних проектів щодо розвитку громадської ініціативи у різних формах; підготовка листів у яких висловлюється вдячність батькам, старшим товаришам, всім, хто позитивно вплинув на школярів; листи авторитетам суспільної думки з проханням надати власні речі для благодійних заходів; листи, в яких узагальнені поради молодшим школярам щодо того як досягти успіху у старших класах навчального закладу. Також на переконання вищеозначеного фахівця можна впроваджувати й такі стратегії як «підготовка молодшим учням рекомендацій щодо дитячих книг чи написання дитячих творів для них; пожертва книг у бібліотеку початкової школи; написання листів до редакторів і написання прохань до місцевих, держаних і федеральних службовців про місцеві проблеми; вивчення творів, які включають елементи громадянської освіти «Миші, люди та квіти для елджерона», «Король Лір», «Вбити пересмішника»; різні форми рефлексії; залучення коштів і публікації як результат використання елементів громадянської освіти» [7, с. 11].

Отже, процес громадянського виховання може ефективно здійснюватись як у межах навчальних закладів, трудових колективів, так і через залучення об'єктів виховання до різноманітних суспільно-значущих програм національного та регіонального характеру.

На нашу думку, результатом реалізації методів й технологій громадянського виховання, має стати набуття людиною громадянської компетентності.

З точки зору Т. Ремех, громадянська компетентність є комплексною характеристикою людини, що визначає рівень її внутрішньої готовності та спроможності до активістського способу суспільного буття. Зріла громадянська компетентність безпосередньо обумовлена розвиненістю у людини духовних й моральних цінностей, світоглядними й психологічними якостями людини, сталою національною та державницькою самоідентифікацією, ступенем інтегрованості у життя певної країни. Отже, громадянська компетентність є поєднанням знань, практичних, емоційних, ціннісних та суспільних пріоритетів школяра, які сприяють йому у визначенні власної суспільної позиції та формують у нього відповідальне ставлення до своїх дій й загалом створюють почуття громадянської причетності до національно-державної спільноти, її буття у всіх вимірах. Отже, «громадянська компетентність охоплює такі категорії, як громадянська активність, громадянська позиція, громадянський вибір та громадянська відповідальність та виявляється в соціально-комунікативних й інформаційно-дослідницьких здатностях

особистості, в громадянській участі, в її вміннях розв'язувати соціальні конфлікти й проблеми, ефективно діяти в ситуації невизначеності, робити відповідальний вибір й ухвалювати рішення. Це, своєю чергою, слугує передумовою саморозвитку й самореалізації особистості, вибудовування нею власної життєвої стратегії» [8, с. 39].

Вочевидь, рівень розвиненості громадянської компетентності у певному суспільстві відображає недоліки та переваги процесуальних й змістових аспектів громадянського виховання.

На нашу думку, у суспільствах, що трансформуються, стратегічного значення набуває такий результат громадянського виховання як громадянська відповідальність, оскільки у транзитивних соціумах, в Україні зокрема, спостерігається розквіт популізму, політичного авантюризму та соціальної безвідповідальності чиновників. У цьому сенсі громадянське суспільство через систему виборів, громадянський тиск та ін., має виховувати у можновладців політичну та громадянську відповідальність.

Характеризуючи феномен громадянської відповідальності як результат процесу громадянського виховання науковці підкреслюють, що «багатоканальні соціальні взаємодії, сам процес соціалізації людини як такий перманентно впливають на формування у неї громадянської відповідальності у різних її проявах: правовому, політичному, екзистенційному, соціальному та ін.» [9, с. 121].

Формування та розвиток громадянської відповідальності як суспільного феномену має свою процесуальність та логіку розгортання, що відображується у рівнях, формах, методах. Зокрема, дослідники визначають такі рівні розвитку громадянської відповідальності людини:

високий рівень громадянської відповідальності: він містить такі характеристики як соціальна активність та ініціативність, усталеність комплексних та ґрунтовних знань про закономірності функціонування громадянських спільнот; відповідальне відношення до реалізації власних обов'язків; принциповість у ставленні до своїх вчинків та вчинків інших громадян; громадянсько-зрілий рівень самосвідомості і як наслідок формування якостей неповторної креативної індивідуальності (Я-громадянин, Я-патріот, Я-виборець, Я-захисник тощо);

середній рівень громадянської відповідальності, який вбирає в себе такі ознаки як знання і відповідальне ставлення до системи існуючих у країні прав та обов'язків, цивілізовані уявлення про дотриманням норм соціальної поведінки, розуміння природи існування цінностей громадянського суспільства, свідоме бажання та здатність віднайти своє місце у соціальному й професійному житті; при цьому активістська громадянська позиція щодо характеру поведінки інших громадян, автономність та ініціативність у їх корекції як правило виявляються не системно;

низький рівень розвитку громадянської відповідальності, який представлений такими ознаками: «розрізненість елементів громадянської позиції; наявність загального уявлення про ідеї громадянського суспільства, розпливчате уявлення про цінності громадянського обов'язку та громадянської відповідальності; низький рівень громадської активності; низький рівень розвитку самосвідомості; відсутність адекватної «Я-концепції»; соціальна поведінка індивіда детермінується актуальною ситуацією» [10, с. 41].

Таким чином, процесуальний характер громадянського виховання обумовлений конкретними завданнями, що постали перед суспільством та державою; загальною моделлю «добропорядного громадянина», яка відображається у ідеологічних, політичних, філософських та виховних доктринах; наявними ресурсами держави для впровадження технологій та методів громадянської освіти тощо.

В умовах російсько-української війни, окрім вищезначених форм виховання громадянськості, важливого значення набуває лицарське виховання громадянина України — захисника вітчизни.

З нашої точки зору, захисник України — це патріотично налаштована особистість, яка здатна до активних дій щодо збереження й розвитку власної держави. У свою чергу лицарське виховання громадянина України спрямовано на набуття ним низки цінностей, соціальних якостей, військових вмінь та навичок інтегральних показником яких є захист Батьківщини.

Відповідно, лицарське виховання має починатись у дошкільних та шкільних закладах, базуючись на традиціях національно-визвольної боротьби українського народу у різні періоди історії. Світоглядне підґрунтя виховання захисника Батьківщини закладається на уроках з історії, української мови та літератури, Захисту Вітчизни, людини і суспільства, країнознавства тощо. При цьому, на думку педагогів, варто приділяти значну увагу та розвивати й позакласні форми патріотичного виховання.

Узагальнюючи власний досвід здійснення військово-патріотичного виховання, А. Назарчук констатує, що організаційні форми позаурочної роботи з військового та патріотичного виховання можуть мати індивідуальний, масовий та гуртковий характер. Ефективно себе зарекомендували такі масові заходи як зустрічі з нагоди військово-історичних свят, ювілейних дат, значущих подій для держави та українського війська. А також олімпіади, конкурси, екскурсії, читацькі конференції, показ документальних фільмів, спеціальні зустрічі з офіцерами ЗСУ, організація шефської роботи з військовими частинами, з військкоматом тощо. Загалом, «індивідуальна позакласна робота здійснюється з урахуванням нахилів та здібностей кожного учня. У цій роботі важливе значення мають рекомендації з позакласного читання, насамперед військово-історичної, військово-художньої та методичної літератури» [11, с. 168].

Також у лицарському вихованні громадянина України істотну роль мають відігравати дитячі та молодіжні громадські організації (на сьогоднішній день їх потенціал не розкрито повністю на думку фахівців).

Разом з тим, у розрізі даної проблеми доречним є досвід проведення різноманітних заходів Всеукраїнським дитячим громадським рухом (ВДГР) під назвою «Школа безпеки». Його основна мета – це всебічне та поетапне виховання патріотичного громадянина Української держави. Лідери даної організації старшого віку проводять з молодшими різноманітні лекційні заняття, тематичні бесіди, краєзнавчі екскурсії, відвідують музеї військової слави, організовують зустрічі з ветеранами війни та праці, діючими військовослужбовцями тощо. Активістами ВДГР «Школа безпеки» підготовлені тематичні спецкурси на кшталт «Основи військової та військово-морської справи», «Основи військової справи» та «Прикладна фізпідготовка», які підтримані МОН України і є органічним доповненням до таких предметів, як «Захист Вітчизни» та «Людина і суспільство».

Варто зазначити, що діяльність даної громадської організації базується на таких принципах: повага до природного середовища та індивідуальний підхід до кожного вихованця з метою максимального розуміння потреб та інтересів, психологічних особливостей кожного члена організації. Вищезначені принципи реалізуються у повсякденній ВДГР «Школа безпеки» і не є формальними. Найвідомішими акціями ВДГР «Школа безпеки» стали всеукраїнські заходи, зокрема Всеукраїнська акція «Запобігти. Врятувати. Допомогти». Вони «сприяють вихованню свідомого, освіченого та патріотичного громадянина, що завжди готовий прийти на допомогу у разі будь-яких небезпечних для нього та оточуючих ситуацій. Під час щорічних Всеукраїнських зборів-змагань юних рятувальників хлопці та дівчата ознайомлюються та освоюють прийоми дій у різних надзвичайних ситуаціях (пожежа, загазована місцевість, розмінування території), навчаються самостійно спускатися з висотних будівель та спускати звідти постраждалих, надавати першу долікарську допомогу. Таким чином, вихованці мають змогу відчувати себе у ролі дорослих рятувальників та якнайкраще проявити свої лідерські якості» [12, с. 61-62].

Цілком очевидно, що до процесу виховання захисника Вітчизни необхідно підходити комплексно з урахуванням існуючих у державі інституційних та неінституційних механізмів, методів та форм роботи з молоддю. Особливою проблемою є виховання патріотизму у дорослого населення, оскільки їх світогляд вже сформований та відповідно на нього складніше впливати.

Висновки

Для всебічного громадянського виховання важливими є як змістове наповнення, так і процесуальний характер його реалізації. Стратегічно

необхідно, щоб процес громадянського виховання не був організований формально та спрямовувався на результат – об'єкт виховання має набути громадянських якостей та цінностей, які він здатен реалізовувати у соціальному житті. Процес громадянського виховання може ефективно здійснюватись як у межах навчальних закладів, трудових колективів, так і через залучення об'єктів виховання до різноманітних суспільно-значущих програм національного та регіонального характеру.

Російсько-українська війна актуалізувала й підняла на новий щабель лицарське виховання громадянина України — захисника вітчизни. Лицарське виховання у широкому розумінні співвідносно з такими поняттями як «національно-патріотичне виховання», «національне виховання». Традиції лицарського виховання найбільш активно мають відтворюватись у дошкільних, шкільних закладах освіти та ВНЗ, базуючись на традиціях національно-визвольної боротьби українського народу у різні періоди історії. Світоглядне підґрунтя виховання захисника Батьківщини закладається на уроках з історії, української мови та літератури, Захисту Вітчизни, людини і суспільства, країнознавства тощо. При цьому, на думку педагогів, варто приділяти значну увагу та розвивати й позааудиторні форми патріотичного виховання.

Список посилань

1. Бутенко В. Громадянське виховання студентів як пріоритетний напрям діяльності вищого технічного навчального закладу. Витоки педагогічної майстерності. 2012. Випуск 9. С. 18-26.
2. Хомич Л. О. Взаємозв'язок процесів соціалізації і виховання особистості. Педагогічна і психологічна науки в Україні. Київ: Педагогічна думка. 2007. Т. 5. С. 350-356.
3. Макогончук Н., Романишина Л. Теоретичні аспекти громадянського виховання майбутніх офіцерів-прикордонників. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. 2022 (3). С. 356-369.
4. Громадянські якості підлітків: теорія і практика становлення: монографія / [Грітчина А. І., Алексєєнко Т. Ф., Карпушевська Л. Р., Роговець О. В.] / за заг. ред. А. І. Грітчиної. Київ-Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 136 с.
5. Сопівник І. В., Гевко О. І. Методичні аспекти громадянського виховання учнів старших класів у процесі вивчення предмету «Громадянська освіта». Наука і техніка сьогодні. 2022. № 10 (10). С. 315-325.
6. Маршицька В. В., Васильєва С. А. Український вимір виховання демократичної громадянськості у дітей старшого дошкільного віку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської

- молоді: зб. наук. праць. Інститут проблем виховання НАПН України. Вип. 20. Кн. 1. Київ, 2016. С. 306-317.
7. Єгорова О. Громадянське виховання як спеціальний напрям позашкільної освіти. Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. Луцьк, 2017. № 2(351). С. 8-13.
 8. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. Український педагогічний журнал. 2018. № 2. С. 34-41.
 9. Калиновський Ю. Ю., Мануйлов Є. М. Громадянська відповідальність особистості як атрибутивний феномен правового суспільства. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. : А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2015. № 2 (25). С. 113–129.
 10. Бичко О. В. Психологічні засади формування громадянської відповідальності (від теорії моделювання до теорії реалізації). Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Чернігів, 2009. Вип. 74. Сер. «Психологічні науки». Т. 1. 280 с.
 11. Назарчук А. А. Формування патріотичної свідомості та героїко-патріотичних почуттів у процесі військово-патріотичного виховання школярів. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2011 рік / [За ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. Івано-Франківськ: Типовіт, 2012. Вип. 2. С. 166–170.
 12. Белан В. Ю. Особистісно орієнтовані технології патріотичного виховання учнівської молоді у Всеукраїнському дитячому громадському русі «Школа безпеки». Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Інститут проблем виховання НАПН України. Вип. 20. Кн. 1. Київ, 2016. С. 57-66.

References

1. Butenko ,V. (2012). Civic education of students as a priority area of activity of a higher technical educational institution. Origins of pedagogical skills, Issue 9, 18-26. [in Ukrainian].
2. Khomych, L. O. (2007). Relationship between the processes of socialization and personality education. Pedagogical and psychological sciences in Ukraine. Kyiv: Pedagogical thought, Vol. 5, 350-0356. [in Ukrainian].
3. Makogonchuk, N., & Romanyshina, L. (2022). Theoretical aspects of civic education of future border officers. Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. *Series: Pedagogical sciences*, (3), 356-369. [in Ukrainian].

4. Gritchyna, A. I., Alekseenko, T.F., Karpushevska, L.R., & Rogovets, O.V (2018). Civic qualities of teenagers: theory and practice of formation: a monograph / by General ed. A. I. Gritchyna. Kyiv–Kropyvnytskyi: Imex-LTD, 136 p. [in Ukrainian].
5. Sopivnyk, I. V., & Gevko, O. I. (2022). Methodical aspects of civic education of high school students in the process of studying the subject «Civic Education». *Science and technology today*, No. 10 (10), 315-325. [in Ukrainian].
6. Marshytska, V. V., & Vasylieva S. A. (2016). Ukrainian dimension of education of democratic citizenship in older preschool children. Theoretical and methodological problems of raising children and school youth: collection. of science works Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vol. 20. Book 1. Kyiv, 306-317. [in Ukrainian].
7. Yehorova, O. (2017). Civic education as a special direction of extracurricular education. *Scientific bulletin of Lesya Ukrainka SNU. Series: Pedagogical sciences*. Lutsk, No. 2(351), 8-13. [in Ukrainian].
8. Remekh, T. O. (2018). The essence and structure of civic competence of a student of the new Ukrainian school. *Ukrainian Pedagogical Journal*, No. 2, 34–41. [in Ukrainian].
9. Kalinovskyy, Yu. Yu., & Manuylov, E. M. (2015). Civil responsibility of the individual as an attributive phenomenon of legal society. *Bulletin of the National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise»*. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology / editor.: A.P. Hetman and others. Kharkiv: Pravo, No. 2 (25), 113-129. [in Ukrainian].
10. Bychko, O. V. (2009). Psychological foundations of the formation of civic responsibility (from the theory of modeling to the theory of implementation). *Bulletin of the Chernihiv State Pedagogical University*. Chernihiv. Issue 74. Ser. «Psychological Sciences». T. 1, 280 p. [in Ukrainian].
11. Nazarchuk, A. A. (2012). Formation of patriotic consciousness and heroic-patriotic feelings in the process of military-patriotic education of school-children. *Modern educational process: essence and innovative potential: report materials. science and practice conf. Institute of problems of education of the National Academy of Sciences of Ukraine for 2011* / [Ed. O. V. Sukhomlynska, I. D. Bekha, G. P. Pustovit, O. V. Melnyk; summer ed. I. P. Bilotserkivets]. Ivano-Frankivsk: Typovit, Issue 2, 166-170. [in Ukrainian].
12. Belan, V. Yu. (2016). Personally oriented technologies of patriotic education of students in the All-Ukrainian children’s public movement «Safety School». Theoretical and methodological problems of raising children and school youth: collection. of science works Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, Vol. 20. Book 1. Kyiv, 57-66. [in Ukrainian].

Olexandr Prytula

Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-8800-8207>

e-mail: prityla1970@ukr.net

PROCEDURAL NATURE OF CIVIC EDUCATION

Abstract

The content and procedural nature of the implementation of civic education are analyzed. The need to direct the process of civic education to the result was revealed—the object of education should acquire civic qualities and values, which he is able to implement in social life. It has been found that the process of civic education can be effectively carried out both within educational institutions and labor groups, and through the involvement of educational facilities in various socially significant programs of a national and regional nature.

The correlation of the concepts «chivalric education», «national-patriotic education», «national education» is demonstrated. It is summarized that the traditions of knightly education should be most actively reproduced in preschools, schools and universities, based on the traditions of the national liberation struggle of the Ukrainian people in different periods of history. The role of extracurricular forms of patriotic education is noted. The problem of raising patriotism among the adult population has been revealed, since it is difficult to influence the formed worldview of an adult.

It was found that the process of raising the defender of the Motherland must be approached comprehensively, taking into account the institutional and non-institutional mechanisms, methods and forms of work with youth existing in the state.

Keywords: civic education, civic competence, the process of education, national education, defender of the Motherland.

Стаття надійшла до редакції 29.04.24

© Притула О. Л., 2024